

KÜRTÇE ANADİLDE EĞİTİM TALEBİ VE İNSAN HAKLARI

Aytekin ERSAL*

Özet

Modern ulus-devletler, Soğuk Savaş'ın bittiği 1990'lı yıllardan itibaren artan bir şekilde etnik kimlik talepleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Ulus-devletin bir iç işi olarak görüle gelen azınlıklar bahsi uluslar arası kuruluşların önemli gündem maddesi olmuştur. Etnik grupların anadillerinde eğitim almaları gerektiği hususu da bu bağlamda vurgusu artan bir şekilde belgelere girmiştir. Bahsi geçen dönemde, Türkiye'de Kürt etnisitesi etrafında anadilde eğitim talebi ayrılıkçı siyasal yapı, AB ve "Kürt sorunu"na liberal değerler etrafında çözüm arayışında oldukları iddiasındaki akademisyenler tarafından dile getirilmiştir. Türkçe, Kürt etnisitesine mensup bireylerin yabancı dili değildir. Tarihi süreç içerisinde azınlık statüsüne atıf yapılabilecek özerk bir Kürt yönetimi de olmamıştır. Bundan dolayı Kürtçe anadilde eğitim talebi üzerinden statü arayışlarının toplumsal gerçeklikle bağdaşmadığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadili, Kürtçe, insan hakları, azınlıklar, ulus-devlet

Abstract

Modern nation-states have increasingly encountered with the ethnic identity problems from the 1990's on, when the Cold War ended. Minority issues, which were conventionally regarded as internal affairs of nation-states, then became an important issue for international organizations, too. In this discourse, the demand that minorities should be educated in their mother languages entered official documents emphatically. Concerning Turkey, the demand for mother language education for the Kurds has been expressed by the separatist political milieu, the EU, and some academicians claiming to search for solutions in accordance with liberal values. Turkish is not a foreign language to the individuals belonging to Kurdish ethnicity. There has not been any autonomous Kurdish administration, too, that may be a source for reference to their ethnic minority status. Thus, it is viewed here that the demands for education in Kurdish mother language are not consistent with the social reality.

Keywords: Kurdish mother tongue, human rights, minorities, nation-state.

* Dr., MEB., ersalaytekin1@hotmail.com

Modern ulus-devletler, farklı etnik grupların merkeziyetçi siyasal projelerle bir arada tutulması üzerine bina edilmişlerdir. “Zor”un ve “sermaye”nin belirlediği sınırlarda hâkim kültürün taşıyıcısı olan dilin eğitimden siyasete, iletişimden spora kadar toplumun görünür alanlarında egemenlik kurması, merkeziyetçiliğin en mühim aygıtlarından birisi olmuştur. Kapitalizmin gelişim süreciyle de örtüşen bu olgunun Soğuk Savaş’ın bitimine kadar ferah bir şekilde güzergâhına devam ettiğini söylemek mümkündür.¹

1990’lı yıllar, Doğu Bloğu’nun merkeziyetçi yapılarını çözerken dünyanın farklı bölgelerinde etnik çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Ulus – devletlerin üstünü örttüğü etnik gruplar, kimlik talepleriyle görünür olmuşlardır. Kendi farklılığını dil üzerinden inşa etmek isteyen etninin, anadilde eğitim talebi üzerinden statü kazanma çabası, bu minvalde önemli arayışları da beraberinde getirmiştir. İnsan haklarına hukuki bir zemin kazandırmak çabasındaki uluslararası kuruluşların konuya olan duyarlılıkları, bu süreçte artmıştır.²

Türkiye, modern bir ulus – devlet olarak, Kürt etnisitesi ile ilişkilendirilen Kürtçe anadilde eğitim talebiyle, 1990’lı yıllardan itibaren gündemi etkileyecek bir şekilde yüz yüze kalmıştır. Burada anadilde eğitim kavramı ve bir anadili olarak Kürtçenin ne anlam ifade ettiği belirtildikten sonra, konu insan hakları bağlamında tartışılacaktır.

1.1. Anadilde Eğitim

Anadili kavramı sözlükte, “insanın içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplum çevresinde ilk öğrendiği dil” olarak tanımlanmaktadır (Vardar vd 2003: 20). Kişinin yaşamındaki etkisinden hareketle “anneden öğrenilen dil, ilk öğrenilen dil, en güçlü dil, ülkenin bir bölgesindeki en güçlü dil, birey

¹ Kapitalizmin yükselişi için bkz., Immanuel Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi I, Kapitalist Tarım ve 16.Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*, Çev.: Latif Boyacı, Bakış Yay., İstanbul 2004, s. 38-44, Fernand Braudel *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV – XVIII. Yüzyıllar, C. I*, Çev.: M. Ali Kılıçbay, Gece Yay., Ankara 1992, s. 18vd., Zor ve sermayenin sınırları belirlediği noktada bkz., Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, Çev.: Kudret Emiroğlu, İmge Yay., Ankara 2001, Modern ulus – devlet ve dil ilişkisi noktasında bkz., Abdulvahap Coşkun, *Ulus – Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 217-226.

² Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dengeler noktasında bkz., Meltem Bostancı Özügürlü, *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD’nin Yeri*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 7-14. Soğuk Savaş sonrası artan etnik çatışmaların boyutu noktasında bkz., R.Ebru İter, *The ‘Ethnic Conflict’ Faktor in Democratic Consolidation*, BÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 187vd. Gene Soğuk Savaş sonrası etnik kimliklere yaklaşımda meydana gelen değişim noktasında bkz., Müfit Yapıcı, *Ethnic Identities and Minority Protection in International Area and European System With Regards to European Union*, MÜATE Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2005, s. 94-130. Sürecin hukuki boyuta yansımaları ve Türkiye’ye etkisi noktasında bkz., Mehmet Yüksel, *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye*, Siyasal Yay., Ankara 2001, s. 200-227. İnsan hakları yaklaşımındaki değişim ve Türkiye’nin tavrı noktasında bkz., Mehmet Semih Gemalmaz, *İnsan Hakları Belgeleri I*, Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul 2003, s. XVII – XX.

tarafından en çok kullanılan dil, bireyin olumlu tutum ve etkileşim gösterdiği dil” şeklinde de tanımlamalar yapılmıştır (Kecskes 2000: 1).

Birey içinde doğup büyüdüğü çevrede birden çok dili, anadili olarak edinebilir. Edindiği bir dili, farklı bir anadille değiştirebilir (Koçak 2010: 143). Aile ortamından sosyal hayata doğru yöneldikçe, “ikinci dil çevresi” olarak tanımlanan hâkim kültürel unsurun temsilcisi olan dil, anadili konumuna taşınabilir. Nihayetinde “ikinci dil çevresi” ile “yabancı dil” kavramları birbirinden oldukça farklıdır (Kecskes 2000: 1). Fransızcanın Belçika, İsviçre, Kanada gibi memleketlerde Fransız olmayan etnilerin anadili olması bunun tipik bir misalidir (Harding 1991: 28-29).

Farklı etnik grupların konuştuğu ortak bir dil, zaman içerisinde ayrışabilir. Sırpça – Hırvatça tek dil iken Sırpça ve Hırvatça olarak iki ayrı dile ayrılmıştır. Benzer şekilde Hindu ve Urdu dilleri ile Flamanca ve Hollandacanın birbirinden ayrı diller olarak görülmesi siyasi sebeplere dayanmaktadır (Koçak 2010; 141).

Dünya nüfusunun %70'nin çift dilli veya çok dilli olduğu tahmin edilmektedir. Gene, dünya üzerinde 6000'e yakın dilin konuşulduğu dikkate alındığında, homojen bir toplum tasavvurunun gerçekliği yansıtmadığını söylemek mümkündür (Kıran 2010: 53).³ Burada dikkati çeken husus, modernleşme ile dil çeşitliliği arasında ters bir orantının olmasıdır. İngiltere, Almanya, Fransa, ABD ve eski SSCB gibi siyasi yapılarda tek dilin egemenliği söz konusu iken, Afrika ve Asya kıtasındaki ülkelerin büyük bir bölümünde çok dillilik yaygındır. Sadece Endonezya'da 700'den fazla dil konuşulmaktadır (Malmkjaer 2002: 67).⁴

³ Çift dilli çocukların entelektüel becerilerinin gelişimiyle ilgili olarak özellikle ABD'de 1950 sonrasında yoğun çalışmalar yapılmıştır. Kimi bulgular kavramların öğrenilmesi ve sentezlenmesinde çift dilli olmanın avantajına vurgu yaparken, olumsuz sonuçlara ulaşanlar da vardır. Göçmen çocukların ilkökula anadili eğitimi ile başlatılması arayışlarında bu yaklaşımların etkili olduğu düşünülmektedir. Bkz., Josiane F. Homers and Michel H.A. Blanc, *Bilingualism and Bilingualism*, Cambridge Univ. Pres, UK 2000, s. 87-93. ABD'de çift dilli eğitim alabilen öğrenci sayısı 200.000 civarındadır. Pulat Tacar, *Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gündoğan Yay., Ankara 1996, s. 77.

⁴ ABD, yerli dillere, azınlık gruplara, göçmenlere ve kıtaya anadili İngilizce olanlarla birlikte gelen farklı dil grubundaki Avrupalılara tam bir asimilasyon politikası uygulamıştır. Eğitimde, iletişimde, resmi yazışmalarda İngilizcenin hegemonyası vardır. Bkz., Donaldo Macedo, Bessie Dendinos, Panayota Govnari, *The Hegemony of English*, Paradigma Publishers, USA 2003, s. 23. Benzer tavır İngiltere için de geçerlidir. Daha 1847'de Galler Eğitim Komisyonu üyesi: “Galce, Galiler için büyük bir dezavantaj ve toplumun ahlaki gelişimi önünde büyük bir engel... Zihinlerin vicdani bilgiye ulaşması noktasında ağır bir külçe...” diyordu. Anthony H. Birch, *Nationalism and National Integration*, London 1989, s. 66. Hâlbuki Kelt dilleri Ada'nın tarihinde Demir Çağı'na kadar uzanıyordu. Bkz., Viv Edward and Safder Alladina, “Many People, Many Tongues”, *Multilingualism in the British Isles*, Ed.: Safder Alladina, Longman, London 1991, s. 31. Fransa'da 1794'te meclise sunulan resmi bir raporda 25 milyonluk Fransız yurttaşının yalnızca 3 milyonunun akıcı bir şekilde Fransızca konuşabildiği, iş yazmaya gelince sayının daha da azaldığı belirtilir. İtalyan devlet adamı Massimo d'Azeglio'nun meşhur sözü devrimciler için de geçerlidir: “Fransa'yı imal etmek, sıra Fransızlarda...” Bkz., James E. Jacob

Dil uzmanları, modernleşme sürecine paralel bir şekilde uygulanan milli bütünlük politikalarının, dil çeşitliliğini tehdit ettiğini söylemektedirler. Bireyin içinde doğup büyüdüğü muhitten edindiklerinin, sosyalleşme süreçleriyle desteklenmedikçe, hayatiyetini devam ettirmesi güçleşmektedir. Anadilin eğitim, iletişim ve siyasi hayatta yer bulması, resmi dil statüsüne kavuşması talep edilmektedir. Bu noktadan bakıldığında da modernleşmesini erken tamamlamış memleketlerle, sürece sonradan dâhil olanlar arasında net bir ayırım görülmektedir. 6000'e yakın dilden sadece %2'si (120 adedi) resmi statüye sahiptir. 197 devletten sadece %20'si (36 tanesi) birden çok anadile resmi statü tanımıştır. Bunların içinden Belçika, İsviçre, İrlanda, Finlandiya haricindekiler; Güney Afrika, Pakistan, Hindistan, Namibi, Burundi, Cibuti gibi yoksul coğrafyanın paydaşlarıdır (Tacar 1996: 128).⁵

Modernliğin kurucu ve yayıcısı olan devletler, belli bölgelerde, nüfusun kahir ekseriyetini teşkil etmeyen, sosyolojik olarak büyük kitle ile bütünleşmiş, "etnik uyanışın" mümkün olamayacağına kanaat getirilen bazı topluluklara çift dilli eğitim imkânını tanımaya başlamıştır.⁶ Sözgelimi Fransa, 1950'lerde ilkökul sınıflarında "Yere tükürmek ve Korsika dilinde konuşmak yasaktır!" levhalarını koyarken, 1996'da çift dilli eğitime geçmiştir. Entegrasyon politikaları öylesine sert uygulanmış olmalı ki bölgede bulunan bir köy okulunda, 27 kişilik sınıfta, anadilini konuşabilen Korsikalı öğrenci sayısı sadece 4'tür (Kıran 2010: 59).

Bir etnik grubun anadilinin resmi statü kazanması, eğitimden siyasete, iletişimden spora kadar toplum hayatının geniş bir kesiminde, grubun görünürlüğü'nün artması anlamına gelmektedir (Terzioğle 20007: 94). Uygulama biçimleri farklı olmakla birlikte, parlamento tutanaklarının, hükümet kararlarının, ders kitaplarının, gazetelerin, tabelaların, ilanların, menülerin v.b çift dilli olması demektir. Kendilerini bir ulus - devletin ulusal azınlığı olarak gören toplulukların, anadilde eğitim talebinde ısrarlı olmalarının nedenini de bu noktada aramak gerekir. Eğitim üzerinden elde edilen statünün özerklikten self determinasyona, federallikten bağımsızlığa uzan güzergâhın dönüm noktası olarak görülmesi etno - milliyetçi hareketleri tanıtan en mühim fotoğraflardan birisi olmuştur. Burada etnik grubun kültürel farklılığını korumak, tarihi mirası yeni nesillere aktarmak, demok-

and David C. Gordon, "Language Policy in France", *Language Policy and National Unity*, Ed.: William R. Beer, James E. Jacob Rowinan Allanheld Publishers, USA 1985, s. 108-113.

⁵ Bu noktada Avustralya'nın göçmenlere gösterdiği hoşgörü ile eski Yugoslavya'nın milliyetlere tanıdığı hakları da vurgulamak gerekir. Bkz., James W. Tollefson, *Planning Language, Planning Inequality, Language Policy in the Community*, Longman, London 1991, s. 167.

⁶ "Etnik uyanış" Stender'in kullandığı bir tabirdir. "Etnik" kelimesi ABD'de imal edilmiş ve 1970'lerde kullanımı yaygınlaşmıştır. Burada vurgulanan nokta modernleşme sürecinde yaşanan kimlik krizlerinin geleneksel dokuları gündeme taşınmasıdır. İcat edilen etnikliğin kapalı dünyası, bir çare imiş gibi takdim edilir. Bkz., Wolfram Stender, "Etnik Uyanışlar", Çev.: Yeşim Tükel, *Varlık*, Yıl: 2001, Sayı: 1120, s. 21-23.

rasiyi kolektif haklar bağlamında taçlandırmak söz konusu değildir. Tekraren, dilin öğrenilmesi değil, eğitim üzerinden bir statünün elde edilmesi hedeflenmektedir. Modernleşmenin kurucu aktörlerinin, sosyal bütünleşmeyi sağladıkları en ferah dönemlerde bile, anadilin öğretimine gösterdikleri yakınlığı, anadilde eğitim talebinden esirgemelerinin nedenini, talebin mazrufunda barındırdığı siyasal neticelerden duyulan kaygıya bağlamak bir abartı olmasa gerektir. Bu noktadan meselenin Türkiye özelinde tartışılması, zarf – mazruf ilişkisi bağlamında bir hayli dikkat çekici olacaktır.

1.2. Anadili Olarak Kürtçe

“Kürt, Kürtçe, Kürdistan” gibi kavramlar, üzerinde akademik bir uzlaşının sağlandığı metinlere gönderimde bulunmazlar. Tarihin değişik dönemlerinde konuya ilişkin oldukça farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bunda bölgeyi şekillendirmek isteyen büyük devletlerin stratejik planlarının yanı sıra, etnik aidiyetten politik bir entite çıkarmaya çalışan milliyetçi tasavvurların da etkisinin olduğu düşünülebilir.⁷ Aynı münevverin meseleye dair bakışında konjonktürel kırılmaların yaşandığı da bir tesadüf değildir.⁸

Konuya ilişkin değerlendirmesinde Hassanpour, “Kürtlerin homojen bir millet olarak yaşadıkları coğrafya”yı Kürdistan olarak tanımladıktan sonra, homojen milletin konuştuğu anadilin de Kürtçe olduğunu söyler (Hassanpour 1992: 1-3).⁹ Bulut da Kürtçeyi Hint – Avrupa dil grubu içerisinde mütalaa eder. Türkçe ile bir yakınlığı bulunmadığını belirtir. Gene ona göre, Arapça ve Farsçanın İslam dünyasında etkin olduğu 11.asırda bile Kürtler, anadillerinin şuurunda olmuşlar, dağlara çekildikleri için de dillerinin safiyetini koruyabilmişlerdir (Bulut 2002: 265).

⁷ Bu noktada Kürt dili, grameri ve sözlüğünün Maurizio Garzoni tarafından İtalya’da 1787 yılında yazıldığını, Almanya’da benzer bir çalışmanın 1799’da yapıldığını, Rusya’nın ise meseleye ilgisinin aynı dönemlerden itibaren eksilmediğini belirtmekte fayda vardır. Bkz., Rohat Alakom, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787 – 1987)*, Denge Yay., İstanbul 1991, s. 39–36; 105 v.d. Özellikle bölge üzerinde politik mücadele veren güçlerin antropikolojik, etnopsikolojik, linguistik, etnokültürel çalışmalara merkez teşkil etmesi ve farklı köken arayışlarının ilmi hassasiyetleri bile nasıl gölgelediği noktasında bkz., Veli Fatih Güven, *Türkiye’de Siyasi Kürtçülük Hareketleri (1923 – 1995)*, HÜALİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s. 13–31; Abdulhaluk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yay., Ankara 1996, s. 19–35.

⁸ Beşikçi, 1960’larda kaleme aldığı çalışmasında, “Doğu İsyânlarında emperyalizmin de rol oynadığı şüphesizdir. İngiliz emperyalizminin 1.Dünya Savaşı’nda ve Kurtuluş Savaşı’nda, Orta-doğu’daki tahrikleri, özellikle Bağımsız Kürdistan Kurulması yolundaki tahrikleri, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam etmiştir.” derken, 1990’larda keleme aldığı farklı bir çalışmasında hadisenin Kürt milliyetçiliği talebinden kaynaklandığını dile getirir. İsmail Beşikçi, *Doğu Anadolu’nun Düzeni II*, Yurt Yay., Ankara 1992, s. 426; İsmail Beşikçi, *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Yurt Yay., Ankara 1991, s. 31.

⁹ Nikitine, böylesi bir Kürdistan’ın tarihin hiçbir evresinde olmadığını belirtir. Bkz., Basıl Nikitine, *Kürtler*, Çev.: E.Karahan, H.Akkuş, N.Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul 2010, s. 67.

Kürtçenin, hususiyetle Türkçeden ayrı bir dil olduğu, zengin bir edebiyatının, köklü bir gramer birikiminin bulunduğu, cumhuriyet sonrası yasaklamalarla büyük bir kırıma uğradığı tarzındaki değerlendirmeler, Kürtçe anadilde eğitim talebinin mühim bir yanını oluşturur.¹⁰ Hâlbuki Kürtler, imparatorluklar arasında var olan sınırdaki yaşamış bir etnik gruptur (Kaşgarlı 1991: 3). İslam medeniyetinin üç büyük dilinden etkilenmemiş bir anadil tasavvurunun gerçekliğe dokunduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu bağlamda Buran'ın, Kürtçeyi, Osmanlıca ekseninde bir "karma dil" olarak ele alması önemli bulunmaktadır. Buran, sözcük varlığından gramer yapısına kadar uzanan bir hatta, kendi farklılığını ortaya koyamayan dilin, "karma dil" olduğunu söyler. Rusya Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan "Kürt Dilinin Etimolojik Sözlüğü"nde 3499 kelimedenden 3435'i başka dil ve lehçelerden alınmadır. 64 kelimenin de kökeni tespit edilememiştir. Bu kelimelerin yaklaşık %40'ı Arapça, %29'u Farsça ve %14,2'si Türkçedir. Kürtçenin farklı lehçelerinin ortak metni olarak kabul gören "Mem u Zin" de mezkûr dile ait tek bir kelimeye rastlanılmaması da bu bağlamda bir tesadüf değildir (Buran 2006: 22-30). Minrosky de "*Kürtçeye bir ömür sarf ettim. Yıllardır bu dil üzerinde çalışıyorum. Ancak eldeki bütün kelimeler Türkçe, Farsça, Arapça, Ermenice, Süryanice, Dürzice, Rumca v.b dillerden alınma ve bozma kelimeler çıktı. Menşeyini tespit edemediğim sadece 164 kelime kaldı. Bunların da aranırca menşeyini bulmak mümkündür.*" der (Taşçı 2002: 343). Japon dilbilimci Goishi Kojima ise Kürtçenin Kırmançı, Zazaca, Sorani ve Garayanic olmak üzere dört dil grubuna ayrıldığını, Türkiye'deki Kürtlerin Kırmançı ve Zazaca konuştuklarını, Türkçe ile Zazaca arasındaki benzerliğin, Kırmançı ile Zazaca arasındaki benzerlikten daha fazla olduğunu söyler (Taşçı 2002: 343).

Gökalp, Kürtleri lisan üzerinden beş kavme ayırır: Kurmanc, Zaza, Soran, Güran (Goran), Lur. Goranlar haricindeki dört unsurun birbirlerini anlamadığını söyler. Sarf, nahiv, lügat itibarıyla aralarında büyük farklar vardır. Bunlar, kendi lehçeleri de olan dört ayrı lisandır. Türkler, Kürt namını Kurmanclara tahsis etmişlerdir (Gökalp 2007: 571). Gene Gökalp'e göre Türkmenlerden Kürtleşenler vardır. Mesela Diyarbakır, Karacadağ'da yaşayan Türkan aşireti Oğuzların Beğdili boyuna mensup Türk olduklarını bilirler; ama Kürtçe konuşurlar. Karakeçi aşireti, Çüvan aşireti de öyledir. Keza Urfa'daki Badilli ve Döğür aşiretleri, Siverek'te Bucaklar Zazaca konuşurlar; lakin Türk'türler (Gökalp 2007: 624).¹¹ Neden? Gökalp şehirleşmenin Türkçeyi, göçerliğin Kürtçeyi getirdiğini düşünür:

¹⁰ Bu noktada bir değerlendirme için bkz., Emir Hasanpur, *Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları*, Çev.: Cemil Gündoğan, Avesta Yay., İstanbul 1997, s. 78. Kürtçenin ayrı bir grameri olduğu noktasında bkz., Deniz Ekici, *Kurmanji Kurdish Reader*, Dunwoody Press, Hyattsville 2007.

¹¹ Türkmen aşiretlerdeki Türkçe kaybını Gülensoy da gözlemler. Tuncer Gülensoy, *Doğu Anadolu Osmanlıcası*, TKAE Yay., Ankara 1986, s. 12.

“Kürtleşmede, Kürt lisanının Türkçeden daha ziyade feodalizm lisanı olmaya kabiliyeti bulunmasının tesiri vardır. Filhakika bugün bile, Kürtçeyi ve Türkçeyi aynı derecede bilen Türkmenler bir araya gelince, Kürtçe konuşmaktan daha çok zevk alıyorlar.” (Gökalp 2007: 625-626).

Özgen de Gökalp’ten yıllar sonra, bölgede yaptığı çalışmalarda, benzer neticelere ulaşmıştır. Kasabada oturmak, yerleşik bir hayata geçmek Türkleşmek; dağlılık, Koçerlik Kürtleşmektir. Müellif, ayrılıkçı örgütün aşiretler üzerinde bu mirası bir tür kahramanlık vurgusu olarak kullandığını belirtir (Özgen 2007: 239-256).

Kürtçe diye bir lisanın olmadığını, Kurmanca ve Zazacanın eski Türk lehçeleri olduğunu, Göktürk ve Uygur Türkçesine ait kelimelerle bunlar arasında çok yakın benzerliklerin bulunduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır.¹²

Dilbilim alanında yapılan çalışmalar önemli bulunmakla birlikte, bir sosyal grubun aidiyet duyduğu kültüre dair kanaatlerinin, son tahlilde, politik olanı belirleyeceği düşünülmektedir. Bu noktada Kürtler, bir etnik grup olarak, Türk milletiyle ne kadar iç içe geçmişlerse, Kürtçe de o kadar Türkçeleşmiştir. Türk sosyolojisinin kurucusu Gökalp, bu durumu: “*Ya Diyarbekir’in Türkçesi bir Kürt Türkçesiydi, yahut Diyarbekir’in Kürtçesi bir Türk Kürtçesiydi.*” şeklinde ifadelendirir (Gökalp 1983: 230-237).

1.3. Kürtçe Anadilde Eğitim Talebi

Türkiye, farklı etnik grupların anadillerini konuştuğu ülkelerden ayrı değildir. Bu dillerle eğitim yapılması noktasında, modern ulus – devletlerde olduğu gibi, bazı kısıtlamalar konulmuştur. Lozan Barış Antlaşması (23 Temmuz 1923) ve Türk – Bulgar Dostluk Antlaşması (25 Ekim 1925), azınlık gruplarını belirlerken, anadilde eğitim konusuna da açıklık getirmiştir. Buna göre Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar olan Türk vatandaşları, ilkokul ile sınırlı olmak kaydıyla, anadillerinde eğitim yapabilirler. Aynı dönemde Polonya ile yapılan barış antlaşmasında azınlıklar, etnik, din ve dil temelinde tarif edilmişken, böylesi bir zihni alt yapı mevcut iken, Türkiye açısından barış müzakerelerinin azınlıklar bahsi zikredildiği şekilde neticelenmiştir.(Terzioğlu 2007: 184-195).¹³ Özellikle hâkim Müslüman unsurun kültü-

¹² Hayri Başbuğ, *Göktürk – Uygur – Zaza – Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma*, TKAE Yay., Ankara 1984, s. V-VII; 7; Kazım Mirşan, *Prototürkçe’den Bugünkü Kürtçe’ye*, TKAE Yay., Ankara 1983, s. 8.

¹³ Lozan’da Türk heyetinin, dil ve mezhep temelinde çok sert taleplere muhatap olduğu hususunda bkz., Levent Ürer, *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, Derin Yay., İstanbul 2003, s. 254-277; Bülent Kara, *Tabiiyetten Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Türkiye’de Azınlıklar (1923-1950)*, EÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2003, s. 60-87; Halil Şimşek, *Lozan’ın Getirdiği Statü ve Türkiye’de Azınlıkların Durumu (1923 – 1974)*, HÜAİTE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 188 v.d.

rel olarak kendisini ifadelendirmesinde Türkçenin birleştirici rolünün bu noktada etkili olduğu düşünülmektedir (Ortaylı 2010: 75-76).¹⁴

Kamu hürriyetleri bağlamında Türk siyasal modernleşmesine oldukça dikkat çekici tenkitler sunan Kapani'nin "*Türkiye, milli bütünleşmelerini gerçekleştirememiş, henüz millet - yaratma çabası içinde bulunan yeni ülkelerden farklı olarak, bu aşamayı çoktan geçmiş bulunmaktadır... devlet, büyük çoğunluğuyla kaynaşmış, türdeş, "millet olma bilincine sahip" bir topluma dayanmaktadır.*" demesi oldukça anlamlıdır (Kapani 1993: 195). Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden gelen ve Cumhuriyet Dönemi akademik yazının kurucuları olarak değerlendirilen bir kuşağın, ideolojik farklılıklarına rağmen, ulus - devlet noktasında bir münevver mutabakatı yaşadıklarını, en azından Lozan'da vesikaya bağlanan kuruluş felsefesini tartışmadıklarını söylemek mümkündür. 1990'lı yıllara kadar, modernleşme bağlamında büyük kırılmalar yaşanmasına rağmen, 1924 Anayasası'na ruhunu veren "*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur.*" (md.88) hükmünün tartışılmaması da buna karine olsa gerektir.¹⁵

Türkiye özelinde, Müslüman unsurlara azınlık muamelesi yapan ve anadilde eğitimi taleplerin merkezine koyan yaklaşımlar, Soğuk Savaş'ın bittiği 1990'lı yıllara denk düşmektedir.¹⁶ Dil temelli kimlik talebinin bu meyanda dile getirilişini, Avrupa kıtasında başlayan etnik uyanışların, dün-

¹⁴ Bu noktada Bilmez, Yezidilerin Kürt olmasına rağmen inançları nedeniyle ayrı bir etnik grup olarak algılandıklarına dikkat çekmektedir. Bülent Bilmez, "Dilinizi Söyleyin, Size Kim Olduğunuzu Söyleyeyim", *Birikim*, Yıl: 2010, Sayı: 254, s. 39. Üstelik lehçe itibarıyla da Yezidilerin bir farklılığı yoktur. Bkz., Ely Bannister Soane, *Notes on Kurdish Dialects*, Asian Educational Services, New Delhi 2003, s. 5.

¹⁵ Münevver mutabakatına dair M.Fuad Köprülü'den Halil İnalçık'a, Mümtaz Turhan'dan Erol Güngör'e, Tarık Zafer Tunaya'dan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na uzanan geniş bir literatür sıralanabilir; ancak burada genel bir çerçeve sunmak maksadıyla, devlet - birey ilişkilerini ulus - devlet merkezinde ele alan üç isme dikkat çekilecektir: Ali Fuad Başgil, *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Mukayeseli Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, I.C, Fasikül I, Baha Matb., İstanbul 1957, s. 103 v.d, Hüseyin Nail Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Tan Matb., İstanbul 1960, s. 135 v.d, Recai G. Okandan, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, Fakülteler Matb., İstanbul 1952.

¹⁶ 1970'li yıllarda Türkiye İşçi Partisi etrafında toplanan münevverlerin meseleye dokunuşları hukuki tartışmanın ötesinde bir yankı uyandırmamıştır. Bunda uluslararası konjonktürün azınlıklar meselesini devletlerin iç hukuku olarak görmesinin de etkisi olduğu düşünülebilir. Mezkûr parti, 1971 yılında, AYM tarafından "bölünmez bütünlük" ve "azınlık yaratılamaz" ilkelerine aykırılık gerekçesiyle kapatılırken de büyük fırtınalar kopmamıştır. Bkz., Doğan Kılınc, *İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Azınlık Hakları*, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 327. Hâlbuki parti, 1964 programına "Türkiye Cumhuriyetine yurttaşlık bağı ile bağlı herkesi Türk sayar." ifadesini koymuştu. Bkz., Göze Çakır, *Türkiye'de Birey, İdeoloji ve Parti İlişkisinde Sosyalist Gelenek: Türkiye İşçi Partisi Örneği*, SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s. 42.

yanın dört bir yanında sayıları gittikçe artan iç çatışmaların ve bunlara çözüm arayışlarının etkisinden uzak görmek zor olsa gerektir.¹⁷

20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerin ardından kurulan DYP – SHP koalisyon hükümeti programında, etnik temelli hak arayışlarına ilişkin olarak “*Yurttaşlar arasında kültür, düşünce, inanç, dil ve köken farkları olması doğaldır... Böyle bir çeşitlilik demokratik ve üniter devlet için zaaf değildir.*” denilmekte, çözümün AGİK süreci ve Paris Şartı'nda aranacağı hususu hatırlatılmaktadır (Önsal 2010: 792-793). Bunu, soy, dil ve din temelli azınlıklar sadedinde, her türlü ayrımcılığın reddedileceğine dair niyet beyanı olarak görmek gerekir (Kömürcü 2008: 251, dn 806). Dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in, 7 Aralık 1991'de, Diyarbakır'da yaptığı konuşmada “*Kürt kimliğine karşı çıkılmaz. Kürt realitesini artık tanımalıyız...*” ifadesini de yeni bir sürece girildiğinin habercisi olarak okumak mümkündür (*Hürriyet* 22 Ocak 1992).

Başbakanın bahsini açtığı realiteyi, Kürtçe anadilinde eğitim talebi üzerinden siyaset zeminine güçlü bir şekilde taşıyan yapı, Halkın Emek Partisi (7 Haziran 1990 – 14 Temmuz 1993) olmuştur. Parti, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (3 Kasım 1985 – 18 Şubat 1995) ile ittifak sayesinde 20 Ekim 1991 genel seçimlerinde TBMM'ye 22 vekille girmiştir. Bu vekillerden Leyla Zana, Sedat Yurttaş, Zübeyir Aydar meclis albümüne bildiği yabancı dilin Türkçe; Hatip Dicle Türkçe, az İngilizce; Nizamettin Toğuş Türkçe, Arapça ve Farsça yazmışlardır (*Hürriyet*, 20 Ocak 1992). Vekillerin, Türk kamuoyunda tepki uyandıran bu yaklaşımı, hareketin temel politikasıyla uyumludur. Zira parti programında Türkiye'nin durumu anlatılırken: “*En doğal hak ve istemlere karşı şiddet, sürgün ve imha politikalarıyla egemen “Türk” anlayışı korunmuş, başta Kürt halkı olmak üzere diğer ulusal azınlıklara ve dahası Türk halkına da baskıyı öngören kapitalist sisteme bağlı devlet politikaları çağdaşlaşma ve batılılaşma adına sürdürülmüştür.*” denilmektedir (Halkın Emek Partisi Program 1992: 8). Konunun anlaşılması açısından kritik olan nokta da burasıdır: Parti, Kürtleri, Lozan'a dâhil edilmeyen azınlıklardan bir grup olarak görmektedir. “*HEP, Kürt sorunun çözümünde “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” ilkesine sonuna kadar bağlı kalır.*” ifadesini de buraya

¹⁷ Oran, Lozan'da Kürtlere azınlık statüsünün verildiğini; lakin 1990'lara kadar konjonktürün bu hakikatin gereğinin yapılmasına müsaade etmediğini söylemektedir. Baskın Oran, “Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken”, *SBFD*, C.49, Sayı:3-4, Yıl: 1994, s. 301. Soğuk Savaş sonrası BM güçlerinin müdahil olduğu uluslararası çatışma sayısı 3 iken, etnik çatışma sayısı 44'tür. 2002 yılı itibarıyla çoğu Afrika Kıtası'nda olmak üzere etnik çatışma sayısı 275'tir. B.k.z., Muzaffer Ercan Yılmaz, *Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Etnik Çatışmalar, Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi*, Nobel Yay., Ankara 2007, s. 1. Bu çatışmaların belki de en mühim yanı sivil kayıplarının yüksekliğidir. 20. yüzyıl başlarındaki çatışmalarda ölenlerin %10'u sivilken, etnik çatışmaların arttığı dönemde ölenlerin %95'i sivilidir. 30 yıllık şiddette, Kuzey İrlanda'da 3500 kişi ölmüşken, 1994'te Raunda'da yaşanan etnik çatışmada 1 günde ölen insan sayısı bundan oldukça fazladır. Bkz., Stefan Wolf, *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, Oxford Univ. Press, New York 2006, s. 14–21.

eklemek gerekir (Halkın Emek Partisi Program 1992: 18).¹⁸ Aynı kadro, konuya kültürel haklar bağlamında oldukça sıcak bakan kitle partisi konumundaki SHP'den ayrılırken basına verdiği demeçte: *"Kürt kimliğinin ana-yasa, yasa ve uluslararası belgelerde güvence altına alınması, kültür, tarih, sanat, folklor ve toplum ve diğer alanlarda geliştirme ve yaygınlaştırma hakkının sağlanması"* taleplerine vurgu yapmıştır (Cumhuriyet, 1 Nisan 1992: 17).

Uygun'un ifadesiyle "Büyük kentler için taşralı, küçük beldeler için fazla modern" olan HEP geleneğinin, Türk düşünce hayatında dile getirdiği taleplerle iz bırakması oldukça güçlü (Uygun 2007: 295). En fazla teveccüh gördüğü bölgede bile, burjuvazinin desteğini alamıyordu (Ekinci 2006: 83). Merkez partileri de tabanlarından gelen tepkiyle olsa gerek, zaman içerisinde konuya ilişkin yaklaşımlarını törpülediler. Dini içerikli kimlik siyasetinin gündemi daha fazla meşgul edeceği düşünülüyordu.¹⁹ "Kürt sorunu" başlığı altında meseleye yaklaşan ve liberal değerlerle çözüm arayışında olduklarını iddia eden münevverlerin, konuyu gündeme taşınması ve olguların AB sürecine uyum kıvamında takdim edilmesi, ayrılıkçı siyasetten çok daha tesirli bir şekilde, Kürtçe anadilde eğitim talebini gündeme taşımıştır. Şu ifadeler konunun anlaşılması bakımından oldukça dikkat çekicidir:

"Kürt olmanın ağırlığını Kürtler, daha çocuk yaştan itibaren hissetmektedirler. Bilmedikleri bir dilde eğitim veren okullara giden çocukların zihinsel gelişimleri çok zor bir sürecin içine sokulmaktadır. Öğretmen ve öğrenci karşılıklı olarak birbirini anlamamaktadır... İşin kötü tarafı Türkçe bilmedikleri için çocuklar, horlanma ve dışlanmayla karşılaşmaktadırlar..." (Sambur 2008: 93).

Yazar, Kürtlere yönelik ciddi bir diskrimasyon uygulandığı kanaatinde (Sambur 2008: 95). Kürt etnisitesine mensup bireylerin eğitim üzerinden mağdur edildiğine dair bir değerlendirme de şöyledir:

"Eğitim kurumlarında Kürtçe konuşmak çok sert önlemlerle yasaklandığı için ve öğrencilerin birçoğu kendilerini Türkçe yeterince iyi ifade edemediği için özellikle daha kırsal yerlerde öğretmenler ve öğrenciler arasında ciddi bir

¹⁸ Kendi kaderini tayin hakkı, BM Genel Kurulunun 14/12/1960'ta kabul ettiği "Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Tanınması Bildirisi"nde ele alınan bir konudur. Vesayet altında tutulan gayri muhtar memleketlerin bağımsızlığa kavuşturulmasına matuftur. Ulus - devletlerin etnik parçalara ayrılması niyetini içermemektedir. Nitekim 6. maddede *"Bir ülkenin ulusal birliğinin ve ülke/(toprak) bütünlüğünün kısmen ya da tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüs, Birleşmiş Milletler Şartının amaçları ve ilkeleriyle bağdaşmazdır."* denilerek meselenin mahiyeti açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bkz., Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II.Cilt, Uluslararası Sistemler*, Legal Yay., İstanbul 2011, s. 212.

¹⁹ 1970'lerden itibaren dile getirilen din temelli kimlik taleplerinin 1990 sonrası gündemi nasıl belirlediği noktasında bkz., Haldun Güllalp, *Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri*, Metis Yay., İstanbul 2003, s. 10-22. Konunun etnik temelini de dikkate alan bir şekilde ele alınışı noktasında bkz., Hakan Bayrı, *Türkiye'de Kimlik Siyaseti, İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık*, A Kitap Yay., Ankara 2011, s. 153-170.

iletişim kopukluğunun var olduğunu hem bu koşulları yaşamış insanların kişisel tanıklıklarından hem de İki Dil Bir Bavul gibi belgesel filmlerden biliyoruz.” (Derince 2010: 51).

Malmisanij, cumhuriyet sonrası Kürt etnisitesine mensup kuşakların tarihi miraslarından habersiz kalmalarının nedenini, Kürtçe üzerine bina edilen yasaklamalara bağlar:

“Cumhuriyet sonrası döneminin Türkiye’inde anadillerinde okuyup yazmaları yasaklanan Kürtler, ağızlarını kapatıp boğazlarını sıkı bu elden kurtulmak, anadillerinde okuyan yazan insanlar olmak istemişlerse de bugüne dek bu mümkün olmamıştır. Böyle olunca da yüzlerce yıllık geçmişi olan zengin yazılı edebiyatlarının varlığına rağmen Kürtler Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde anadillerinde edebi ürünler verememişler, atalarının zengin edebi mirasına layık bir gelişme gösterememişlerdir.” (Malmisanij 1990: 97).

“Kürt sorunu” başlığının çözüme odaklanan yaklaşımları da bünyesinde barındırdığını düşünen Keyman, meseleye bakışını şöyle ortaya koyar:

“...özellikle 1980’lerden bugüne yaşanan sorunun Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olan ama Kürt kökenleri içinde kültürel farklılıklara sahip olan insanlarımızın bu farklılıklarını yaşama geçirecek kültürel hak ve özgürlükleri talep etmeleri temelinde oluşmuş, bir etnik kimlik sorunu olmasıdır.” (Keyman 2006: 89).

Keyman, “Kürt sorununun Türk ulusal kimliğinin ötekisi” olduğu kanaatinde. Eğitim taleplerini de içinde barındıran siyasal çözüm önerisini çok kültürlü vatandaşlık temelinde yapar (Keyman 2009: 332). Benzer bir şekilde anadilde eğitimin temel bir insan hakkı olduğunu, “Kürt sorunu”nun kimlik ve tanınma taleplerine odaklanan bir sorun olarak yaşandığını, Avrupa’da azınlık yaklaşımlarındaki değişimin bu minvalde önemli açılımlar getireceğini iddia eden Erdem: *“Kürt sorunu, Anadolu’nun yerleşik haklarından olan Kürtlerin varlıklarının inkârı ve kültürel kimlik haklarının bastırılmasıyla başlayan bir sorundur. Bu nedenle cumhuriyetle yaşıt bir sorundur.”* der (Erdem 2006: 69-75). Çolak’ın yaklaşımı da benzerdir:

“Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında, farklı etnik ve kültürel temelleri olan bütün Müslümanlar gibi, Kürtler de, Türk milletinin bir parçası gibi kabul edilmiştir. Eski rejimin dini ve etnik artıklarının ortadan kaldırılmasına paralel olarak, Halifeliğin kaldırılmasını takiben, Kürt okulları, dernekleri, vakıfları, yayınları ve dini örgütleri yasaklandı. Bunu, etnik-dinsel ve geleneksel eğilimlerle, bir dizi Kürt ayaklanması takip etti. Cumhuriyet rejimi, Kürt kökenli Türk vatandaşlarını, yeni Türk kültürüne entegre edebilmek için, geniş ölçekli bir program hazırlamıştı.” (Çolak 2010: 186).

“Kürtlerin ayrı okulları, dilleri, dernekleri, dini teşkilatları Cumhuriyet sonrası yasaklandığı için “Kürt sorunu” yaşanmaktadır.” Liberal değerler etrafında çözüm arayışındaki akademisyenlerin meseleye bakışı budur. Onun için çok kültürlü yurttaşlık bağlamında insan hakları ve azınlık yaklaşımlarına dikkat çekilmektedir. Bu, “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı ol-

maksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur.” ifadesi üzerine bina edilen münevver mutabakatının çözülüşüdür. İnsan hakları ekseninde anadilde eğitim meselesine bakıldıktan sonra talebe ilişkin yaklaşımların değerlendirilmesi yapılacaktır.

II.1. İnsan Hakları Bağlamında Anadilde Eğitim Talebi

İnsan hakları kavramının gelişiminde, doğal hukuk anlayışından beslenen sözleşme teorilerinin önemli katkıları olmuştur. Buna göre, insanlar, doğal bir yaşam içinde bulunuyorlarken, bireysel haklarını güvenceye alabilmek için siyasal toplumu kurmuşlardır. Egemen olan otoritenin insan hakları bağlamında sınırlandırılması düşüncesinin, XVII. yüzyıla kadar götürülmesinin temelinde bu yaklaşım bulunmaktadır (Uslu 2007: 141-147).²⁰ Nihayetinde sözleşme teorilerinin siyasal iktidarı belirlediği bir dönemeç olan Fransız İhtilali de insanın soyut olan haklarını evrensel bir bildirge ile çerçeve içerisine almıştır (Gemalmaz 2003a: 87-89).

İnsan, toplum içinde yalnız değildir. Sendikalar, dernekler, partiler, dini, siyasi, iktisadi zemini olan menfaat birlikleri ve zümreler vardır. Bireyi soyut bir zeminde kavrayan insan hakları yaklaşımının eksikliğini tamamlamak üzere kolektif haklar anlayışı geliştirilmiştir (Kaboğlu 1989: 38-40). En azından modern demokrasilerin şekillenışı bu yönde olmuştur.

Siyasal yapıların bünyesindeki etnik, din – mezhep, dil temelli topluluklara / azınlıklara mensup bireylerin haklarının bulunduğu yaklaşımı da sözleşme teorileriyle başlayan bu tarihi süreç içerisindeki dönüşümlerden etkilenmiştir (Koyuncu 2008: 73-81). Bunların bireysel mi, kolektif mi yoksa bireyin grup içinde imtisâl ettiği haklar mı olduğu tartışması bir yana, üzerinde uzlaşılan bir azınlık tanımının olmaması oldukça dikkat çekicidir (Emekli 2008: 162). Toplumun bütününden ayrı olmak, sayıca büyük kitleden az olmak, farklı bir kültürü yaşamak ve bunun idrakinde olmak, tarihi hafızanın canlı tutulduğu bir bölgede yerleşik bulunmak gibi objektif ve sübjektif nitelikler azınlıkların belirlenmesinde aranan hasletler olmuştur (Preece 2001: 38-44).

Kavramın muğlak bırakılan yanları, siyasal dengelerin yeniden kurulduğu her büyük dönemeçte, farklı mahiyetlerde de olsa, gündeme gelmesini sağlayan en önemli niteliği olsa gerektir. 1648 Westphalia Anlaşmalarını, 1815 Viyana Nihai Senedi’ni, I.Dünya Savaşı ardından gelen Milletler Cemiyeti ve nihayet II. Dünya Savaşı bitiminde kurulan Birleşmiş Milletler düzenini bu minvalde ele almak mümkündür (Arsava 1993: 1-11). Bahsi geçen süreçte, dalgalanmalar olmakla birlikte, özellikle II. Dünya savaşından sonra

²⁰ Siyasal iktidarı meşruiyet zemininde sınırlandırma noktasında J.Locke’a yapılan vurgular için bkz., Halis Çetin, *Siyasal İktidar ve Meşruiyet, Meşruiyetin Tipolojisi, Fonksiyonları ve Araçları*, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2001, s. 36-41. Doğal hukukçuların teorik çerçeveden tenkidi için bkz., Hamide Topçuoğlu, *Yirminci Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı*, İstiklal Matb., Ankara 1953, s.203 v.d.

kurulan dengede, kimin azınlık olduğu meselesi ulus – devletin bir iç sorunu olarak ele alınmıştır (Preece 2001: 108). Bu yaklaşımın Soğuk Savaş'ın bitişi 1990'lı yıllara kadar devam ettiği söylenilebilir. İnsan hakları hukukunun normatif yanını oluşturan belgelerde de bu noktayı müşahede etmek mümkündür (Gemalmaz 2003b: 714-722). Zikredilen döneme kadar, herkesin eğitimden istifade etmesi, ayrımcılık yapılmaması gibi hususlar ön plana çıkartılan yaklaşımlar olmuştur. Nitekim BM Genel Kurulunun 10.12.1948 tarihinde kabul ettiği ve Türkiye'nin 6.4.1949 tarihinde onayladığı "Evrensel İnsan Hakları Bildirisi"nde doğrudan bir etnik grubun anadilinde eğitimine dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Bildiride dile getirilen yaklaşım şöyledir:

Madde 26: *"Herkesin eğitim hakkı vardır. Öğretim, en azından ilk ve temel (öğretim) aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. İlköğretim ve mesleki öğretimin, genel olarak/(herkes için) mümkün/(yararlanılabilir) olması sağlanacaktır. Ve yükseköğretim yeterlilik/(liyakat) esas alınarak herkese eşit şekilde açık tutulacaktır."*

27.Madde de insan kişiliğinin gelişimine uygun bir eğitim ilkesinden, anne – babanın çocuğunun alacağı eğitim türünü seçme hakkından bahseder (Gemalmaz 2003b: 16-17).

BM Genel Kurulunun 16.12.1966 tarihinde kabul ettiği, 03.01.1976 tarihinde yürürlüğe konan ve Türkiye'nin 15.08.2000 tarihinde onaylayıp, 04.06.2003 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"nin 1. maddesi bütün halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu belirtir (Gemalmaz 2003b: 24).

Eğitime ilişkin 13. madde ise şöyledir:

1. *"Bu sözleşmeye taraf devletler, herkese eğitim hakkı tanırlar... Taraf devletler ayrıca eğitimin, tüm kişilerin özgür bir topluma etkili bir şekilde katılmasını sağlayacak; bütün uluslar ve bütün ırksal, etnik ya da dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunmasına ilişkin etkinliklerini ilerletecek nitelikte olması hususlarında da mutabıktırlar."* (Gemalmaz 2003b: 33-34).

Irki, etnik ya da dinsel gruplar ifadesi önemlidir; ama dönem içerisinde bunun ulus – devletin bir iç işi olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Nitekim Türkiye bu ifadelerle ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 3., 14. ve 42.maddelerine atfen çekinceler koymuştur(Gemalmaz 2003b: 46).

BM Genel Kurulunun 16.12.1966'da kabul edip, 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe koyduğu, Türkiye'nin 15.08.2000 tarihinde imzalayıp, 04.06.2003 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"nin 14.maddesinin "f" bendinde bireyin, anadilinde savunmasını değil, *"Mahkemede kullanılan dili anlamadığı ya da konuşmadığı hallerde, bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanması"* hakkını

hükme bağlar (Gemalmaz 2003b: 113). Anadilde eğitim tartışmalarında en çok gönderimde bulunulan ifade ise sözleşmenin 27.maddesidir:

“Etnik, dinsel yahut dilsel azınlıkların bulunduğu Devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer mensuplarıyla birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmek ve uygulamak yahut kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.” (Gemalmaz 2003b: 121).

Türkiye, 27.maddeye koyduğu çekinceye Anayasa’ya ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Ek’lerinin ilgili hükümlerine atıf yapmıştır (Gemalmaz 2003b: 142).

BM Genel Kurulunun 18.12.1992 tarihinde kabul ettiği, “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirisi”nin 4.maddesinin 3.bendinde *“Devletler, mümkün olduğunca, azınlıklara mensup kişilerin kendi ana dillerini öğrenmeleri yahut kendi ana dillerinde eğitim görmeleri için yeterli olanaklara/(fırsatlara) sahip olmalarını sağlayacak uygun önlemleri alırlar.”* denilmektedir. Gene aynı maddenin 4.bendinde ise *“Devletler, uygun olduğunda, kendi ülkelerinde bulunan azınlıkların tarih, gelenek dil ve kültürlerine ilişkin bilgi almalarını teşvik etmek için eğitim alanında önlemler almalıdır.”*denilmektedir (Gemalmaz 2003b: 241).

BM İnsan Hakları Komitesi 1994 yılında yaptığı yorumda, 1966’da yayınlanan Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde *“Etnik, dinsel yahut dilsel azınlıkların bulunduğu Devletlerde...”* ifadesinde kimlerin etnik, dini, dil temelli azınlık olduğunun belirlenmesinin taraf devletin bir iç işi olmadığı, nesnel kriterlerin aranması gerektiği hususu belirtilmiştir (İnanç 2004: 71). Bu yaklaşımın, azınlıklar bahsinde, insan haklarına yönelik, 1990 sonrası yaşanan kırılmanın açık bir ifadesi olduğu düşünülmektedir.

Avrupa ekseninden meseleye bakıldığında, ulusal azınlık vurgusunun BM’den daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. AGİT İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi”nde (29.06.1990) bu bakımdan oldukça dikkat çekici ifadeler görülmektedir:

“Katılan Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin söz konusu Devletin resmi dilini veya dillerini öğrenmeleri gerektiğinden bağımsız olarak, kendi anadillerini öğrenmeleri veya bu dilde eğitim görmeleri ve ayrıca mümkün ve gerekli olduğu ölçüde yürürlükteki ulusal mevzuata uygun olarak bu dili kamu makamları önünde kullanabilmeleri için yeterli olanaklara sahip olmalarını sağlamaya çaba göstereceklerdir.” (İnanç 2004: 115).

Ulusal azınlığın anadil talebine olan duyarlılık “mümkün olduğunca” gibi muğlak ifadelerle temellendirilmektedir. Benzer tutum, anadilde eğitim meselesine vurgu yapan önemli metinlerden birisi olan “Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı”nda da görülmektedir (1992):

“Taraflar, eğitim konusunda bölgesel diller veya azınlık dillerinin geleneksel olarak konuşulduğu bölgeler dışındaki yerlerde, bir bölgesel dili veya azınlık dilini konuşanların sayısı haklı kılıyorsa, eğitimin uygulanabilir bütün aşamalarında o bölgesel veya azınlık dilinde eğitim yapılmasına veya bu dilin öğretilmesine izin vermeyi, teşvik etmeyi veya bu tür bir eğitim sağlamayı taahhüt ederler.” (İnanç 2004: 95).²¹

01.11.1995'te Avrupa Konseyi'nin yayımladığı “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”nin giriş bahsinde “... Üye Devletlerde ve bu belgeye taraf olacak diğer Devletlerde hukuk düzeni içinde, Devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı göstererek, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunmasını sağlamak...” ifadesi bir denge arayışı olarak sunulmuştur (İnanç 2004: 76). Gene aynı belgenin 10.maddesinin 1.fıkrasında “Taraflar, ulusal azınlığa mensup herkesin kendi dilini özel ve kamusal alanda sözlü ve yazılı olarak özgürce ve müdahale edilmeksizin kullanma haklarına sahip olduğunu taahhüt eder.” denilmektedir. Aynı maddenin 2.fıkrasında ise “Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak veya önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde bu kişiler talep ederlerse ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyaca karşılık geldiği durumlarda, Taraflar, bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dillerinin kullanılmasını sağlayacak koşulları mümkün olduğu ölçüde yaratmaya çaba gösterirler.” şeklindedir. 14. madde azınlık dillerinin öğrenilmesi hakkını “...mümkün olduğu ölçülerde... bu dilde eğitim görmeleri için yeterli olanaklara sahip olmasını sağlamaya çaba...” göstererek ve “resmi dilin öğretilmesine veya bu dilde eğitim yapılmasına zarar vermeden uygulanır.” hükmüyle dikkat çeker (İnanç 2004: 79-81).

“Ulusal Azınlıklara İlişkin Lahey Tavsiyeleri Açıklayıcı Not (Ekim 1996)”ta “Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkı, ancak eğitim sürecinde anadilleri hakkında gerekli bilgiye ulaşmaları ile tam olarak gerçekleşebilir. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, aynı anda Devlet dilini yeterli düzeyde öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olmakla da sorumludurlar.” denilmektedir. Bu tavsiyelerin dikkat çekici yanı, anasınıfı ve ilkokul eğitiminin tamamen anadilinde yapılması, resmi dilin tedricen (10 – 12 yaşından sonra) verilmesine yapılan vurgulardır (İnanç 2004: 122-126, Akbulut 2006: 293, dn 926).

1990 sonrası, etnik, din, dil azınlıklarına yapılan vurgular; bunların anadillerinde eğitim almaları gerektiğini hatırlatan tavsiyeler, bir ulus – devleti hukuken bağlayıcı olmaktan çok, siyasi nitelikli baskıların önünü açmak için düzenlenmiş gibidir. Dil hakkına vurgunun en çok yapıldığı metinlerde bile “mümkün olduğunca”, “önemli sayıda talep olursa”, “ulusal egemenliğe halel getirmeden” türünde, muhatabı esnek bırakan yaklaşımla-

²¹ Konuyu Türkiye bağlamında ele alan bir çalışma için bkz., Sultan Üzeltürk, “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Türkiye”, Haz.: İbrahim Ö. Kaboğlu, *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul Barosu Yay., İstanbul 2002, s. 147-197.

rı başka türlü izah etmek zor olsa gerektir (Akbulut 2006: 283). AB'nin Türkiye'ye yönelik yayınladığı ilerleme raporlarında Kürtlerin kültürel kimliğinin tanınması, anadillerinde eğitim haklarının sağlanması, Lozan'ın azınlıklar bahsine atıf yapan çekincelerden vazgeçilmesi gibi yaklaşımlarını bu minvalde ele almak mümkündür (Nal 2010: 9, Şenoğlu 2005: 41-45). Bu husus, Kürtçe anadilde eğitim talebinin neden tartışılması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

II.2. İnsan Hakları Bağlamında Kürtçe Anadilde Eğitim Talebini Tartışmak

Avrupa'nın İngiltere, Fransa, Almanya gibi güçlü aktörleri uluslar üstü bir form olan AB'yi oluştururken modern egemenlik anlayışını dönüştürdüler.²² Coşkun'un da dikkat çektiği gibi, dönüşüm süreci kurucu unsurların ulus-devlet niteliğini gölgelemedi (Coşkun 2007: 72-77). Nitekim farklı etnikleri, meşruti monarşisinde bir arada tutan Birleşik Krallık, devletin esas teşkilat hukukunu teşkil eden metinlerinde, Birleşik Krallık Parlamentosunun egemenliğin nihai sahibi olduğuna vurgu yapmaya devam etmektedir (Turpin 1994: 212-219). Almanya'nın durumu da farklı değildir. Federal sistem, ulusun bütünlüğünün temsilcisi olarak takdim edilmekte (m.22), vatandaşlık bağı Alman kimliği ile ifadelendirilmekte (m.16) ve hepsinden önemlisi, başlangıç kısmında, Tanrı ve insanlık önünde Alman ulusunun sorumluluğuna vurgu yapılmaktadır. Fransa ise zaten ulusal egemenlik prensibinin kuruculuğu ile övünen bir müktesebata sahiptir. Anayasanın daha başlangıç bölümünde "Fransız"ların bu mirasa sahip çıkacağına vurgu yapılmaktadır.²³

Farklı olan unsurların-etnik, dil, din azınlıklarının-anadillerinde eğitim talepleri noktasında da ulus-devleti esneten bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Sözelimi Almanya'da, 82,7milyon kişi yaşamaktadır. Bunların 7,5 milyonu farklı etnik kökenlerden gelmekte ve 25 ayrı dil konuşulmaktadır; fakat devletin tek resmi dili Almancadır. Farklı gruplara, müfredatın sınırladığı ölçülerde anadil öğretimi hakkı tanınmıştır (Kurubaş 2006: 199). Benzer durum İngiltere ve Fransa için de geçerlidir. Üstelik Fransa'da azınlık statüsü diye bir kavram yoktur (Kurubaş 2006: 239-242).

Kurubaş, AB'nin güçlü aktörlerinin, genişleme sürecinde, aday ülkelere yönelik etnik ve dil azınlıkları yaklaşımının, normatif değil stratejik olduğunu söyler. Sürece dâhil olacakların ulus-devlet kimliğinin zayıflatılması hem küreselleşme bağlamında kapitalizmin finansal nüfuz arayışlarıyla örtüşür

²² Modern egemenlik anlayışının doğuşu için bkz., Selahattin Akkuş, *Modern Egemenliğin Doğuşu, Pratik ve Kavramsal Belirleme*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 61-75. İnsan hakları ve ulus üstü yapılar bağlamında egemenlik kavramının dönüşümü için bkz., Hamit Emrah Beriş, *Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açısından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 149 v.d.

²³ *Constitutions of Some of the European Union States*, Republic of Ministry of Justice, Ankara 2011, s. 175 v.d.

hem de birliğin genişlemeyi hazmetmesini kolaylaştırır (Kurubaş 2006: 174). Bu bağlamda, Kürt etnisitesine yönelik, AB merkezli anadilde eğitim taleplerinin insan haklarının teorik çerçevesinden ziyade stratejik arayışlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Metinlerdeki muğlaklıkların, sürecin manipüle edilebilmesinde kolaylık sağladığı hususu da hatırlanmalıdır.

Kürtçe anadilde eğitim talebini dile getiren münevverlerin yaslandığı çokkültürlü yurttaşlık modeli de oldukça tartışmalı bulunmaktadır. Bu minvalde, kavramın teorik çerçeveden kullanıma sokulduğu ABD'nin durumu oldukça dikkat çekicidir. Amerikan kimliği dört ana bileşenle açıklanmaktadır: ırk, etnik köken, kültür (dil ve din) ve ideoloji. Irktan kastedilen beyaz ırktır ve Anglo - Saksonları anlatır. Etnik köken de gene İngilizleri anlatır. Kültürel olarak dilden İngilizce, dinden Protestanlık murad edilmektedir. WASP (Beyaz-Anglo-Sakson-Protestan) Amerikan çokkültürlülüğünün kolonlarını oluşturur (Hazır 2010: 184 v.d). Bu öylesine baskın bir toplumsal realitedir ki Amerika Birleşik Devletlerini oluşturan eyaletlerin hiçbirisi WASP'lar çoğunluğu kurmadan hukuki statüye kavuşmamışlardır. Dil hakları, eğitim ve özyönetim hakları noktasında Türk münevveri üzerinde etkisi olduğu düşünülen Kymlicka bile, anadili Almanca, Fransızca, İspanyolca olan etnik grupların toplumsallık kültürü oluşturmak için gerekli olan kurumsal çimentodan yoksun olduklarını, öz yönetim haklarını hak etmediklerini, büyük kitleyi oluşturan WASP'lara eklemlediklerini söyler (Kymlicka 1998: 161).

Kürtçe anadilde eğitim talebini liberal değerler etrafında dile getiren münevverlerin görüşlerinde tartışmaya açık olan bir diğer durum da bizatihi teorinin kendisiyle alakalıdır. Malum, liberal teorinin dayandığı en temel esaslardan birisi bireyin seçme özgürlüğüdür. Farklılıklara yapılan vurgu da buradan kaynaklanmaktadır (Gürgey 2009: 29 v.d). Toplum üzerinde şiddet uygulayan bir örgüt tarafından dile getirilen talebin, özgür bireylerin hür iradesine seslendiğini söylemek mümkün olmasa gerektir. Ayrılıkçı örgütün baskın olduğu bir siyasi ortamda "Kürtçe anadilde eğitimi seçmiyorum." diyen bir birey olabilecek midir?

Liberal değerler etrafında tartışmalı olan bir diğer husus da talebin "farklı; fakat eşit" okulardan "çoğulcu okullar"a geçiş süreciyle çelişkili bir durum arz etmesidir. Konu Amerikan Yüksek Mahkemesince 1938 ve 1954'te ele alınmıştır. Birleşik Krallık'ta ise 1980'lerin ortalarından itibaren farklı etnik, din, dil gruplarının ayrı okullarda eğitim alması noktasında değerlendirilmiş ve nihayetinde aynı okul bünyesinde çokluk içinde birliği hedefleyen "pluribus unum" yaklaşımı çoğulcu okul modellerini gündeme taşımıştır. Farklı olanın okulunun da farklılaşmasının toplumun ortak menfaatlerine zarar verdiği görülmüştür. Talep, bu noktada oldukça sıkıntılı yanlar içermektedir (Gallagher 2007: 9-10).

Kürtçe anadilinde eğitim talebini ısrarlı bir şekilde gündeme taşıyan ayrılıkçı siyasetin tezleri ise, yukarıdaki yaklaşımların sentezi olmanın ötesinde, Kürtlerin ulusal bir azınlık olduğu noktasında düğümlenmektedir. Dil farklılığı üzerine inşa edilmek istenen husus “Kürt azınlığının” öz yönetim taleplerinin yerine getirilmesidir. Ulus–devletin şiddet ve eğitim tekeli ortadan kaldırılacak, vergilerin toplanmasından müfredatın belirlenmesine kadar idari tasarruflar, ulusal azınlığa devredilecektir. Türkçe de “yabancı dil” olarak öz yönetim sahiplerinin öngördüğü bir plan dairesinde öğretilebilecektir. Bunlar, bir bakıma, bölgesel devlet modeli uygulayan siyasi yapılarda bölge ile merkez arasında yaşanan tarihi ilişkinin bir benzerinin Türkiye’de de yaşandığı iddiasıdır.²⁴

Hassanpour, 1965 sayımından hareketle, resmi kayıtlarda, Türkiye’de anadili Türkçe olanların nüfusun %90,1’i, anadili Kürtçe olanların da nüfusun %7,1’i olduğunu söyler (Hassanpour 1992: 14). Kurubaş, nüfus sayımı üzerine yapılan farklı araştırmalardan hareketle, Türkiye’de Kürt etnisitesine mensup olanların nüfusun %15’ini oluşturduğunu tahmin etmektedir. Bunun %65’i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, %35’i de, çoğunluğu Marmara Bölgesi olmak üzere, ülkenin farklı coğrafyalarına dağılmış bulunmaktadır. Gene bu nüfusun %90’dan fazlası Türkçe bilmekte ve büyük bir kısmı günlük yaşantısında Türkçeyi kullanmaktadır. Üstelik Kürt nüfusa dâhil edilen Zazalar da kendilerini Kürt görmemektedirler (Kurubaş 2008: 31, Mutlu 1996: 517-541).

Kürt nüfus, Irak, İran veya Suriye’de olmadığı kadar Türkiye’de büyük kitle ile iç içe geçmiştir. Neden? Toplumlar tarihi ve kültürel süreçleri içerisinde kimliklerini kazanmaktadırlar. Selçuklu–Osmanlı–Cumhuriyet mirasından kopuk, konjonktürel algılamaların Türkiye’de yaşanan ulus–devlet gerçekliğini ve milli kimlik algısını izah edemeyeceği düşünülmektedir.²⁵ Türkçe, Gökalp’in işaret ettiği noktadan, Kürt etnisitesine mensup bireylerin büyük bir bölümünün ya anadili yahut da sosyalleşme sürecinde edindiği ikinci dil çevresi konumundadır. Zikredilen tarihi süreçte bir Kürt prensliği, krallığı, beyliği; özerk, federal, yerel bir site yönetimi olsa ve ulus–devletin inşası sürecinde, Cumhuriyet’le birlikte, buna son verilmiş bulunsa idi Türkçenin Kürtler için yabancı dil olduğu tezlerine kulak verilebilirdi. Ayrılıkçı hareketin, küresel odaklara vekâleten yürüttüğü şiddete rağmen yol alamamasının hikmetini de tarihte aramak, makul bir değerlendirilirdi.

²⁴ Öz yönetim, özerk yönetim, bölgesel devlet modelleri merkezin, çevrede ayrı bir kilisesi, hukuku, eğitim anlayışı hatta krallığı olan siyasi yapıyı bünyesine kattığı tarihi dokuları anlatır. Modelin en berrak bir şekilde görüldüğü yer, İspanya’da, Bask – Katalan – Galiciya özerk bölgeleridir. Bkz., Elçin Aktoprak, *Devletler ve Ulusları, Batı Avrupa’da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*, Tan Yay., Ankara 2010, s. 237 v.d., Atilla Nalbant, *Üniter Devlet, Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997, s. 273-280, Selin Esen, *Ulus – Devlet Modelleri ve İspanya Örneği*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2001.

²⁵ Bu hususa dikkat çeken bir değerlendirme için bkz., Vedat Bilgin, “Etnisite, Milli Kimlik, Tarih ve Toplum”, *Türkiye Günlüğü*, Yıl: 2005, Sayı: 80, s. 79-87.

dirme olsa gerektir.²⁶ Bu noktadan hareketle anasını ve ilkokul eğitiminin tamamen Kürtçe olacağı, ortaokuldan sonra tedricen Türkçeye geçileceği; resmi evraklardan lokanta menülerine çift dilliliğin yaygınlaştırılacağı bir modelin toplumsal gerçeklikle örtüşmediği düşünülmektedir.

Sonuç

Etnik grupların kimlik taleplerinin, ulus-devletlerin kamuoylarında ciddi bir gündem oluşturması, Soğuk Savaş'ın bittiği 1990'lı yıllara denk düşmektedir. İki kutuplu dünyanın bloklarından birisi çökünce, merkezi otoritenin üstünü örttüğü etnik yapılar, mücadelenin aktörleri olmuşlardır. Finansal sermayenin merkezi dokuları esneterek nüfuzunu artırma çabalarıyla örtüşen bu süreç, modern ulus-devletler gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu bağlamda, Kürtlerin bir ulusal azınlık olarak self determinasyon ilkesini hayata geçirebileceği iddiasındaki ayrılıkçı siyasal yapının 1990 yılında kurulmuş olması, bir tesadüf değildir. Bu yapı, söylemlerinin kurgusunu, Türkçenin Kürtler için bir yabancı dil olduğu önermesi üzerine bina etmiştir. Anadilde eğitim talebi vesilesiyle Kürtçeye resmi statü kazandırma çabası, mücadelenin merkezine oturmuştur.

Mezkûr siyasetin dile getirdiği taleplerin Türk kamuoyunda hissedilir bir gündem oluşturması, AB'ye uyum sürecine atfen "sorun"u çözme hevesindeki münevverlerin Türk vatandaşlığını tartışmaya açmaları ile mümkün olmuştur. Hâlbuki ne çokkültürlü yurttaşlık argümanını ne de insan hakları teorisini dil azınlıkları bağlamında ele alan yaklaşımları kullanıma süren modern ulus - devletler, ulusal egemenliklerini tartışmaya açmamışlardır. Etnik grupların dilini öğrenmesine gösterilen ilginin sınırı, kültürün taşıyıcısı olan dilin resmîyetini koruma noktasında durmaktadır. Gerek BM gerekse AB ekseninde düzenlenen insan hakları odaklı belgelerde görülen muğlaklıklar da konunun siyasal bir strateji etrafında ele alındığını göstermektedir.

Kürt etnisitesine mensup bireyler, en azından Malazgirt'ten Milli Mücadeleye uzanan tarihi süreçte, Türk milletinden ayrı bir kimlik edinmemişlerdir. Türkçe, bu grubun kahir ekseriyeti için mekteplerde öğrenilen bir "yabancı dil" değil, sosyalleşme sürecinde edinilen anadil kıvamındadır. Bu tarihi oluşu tersine çevirecek her türlü düzenlemenin, yorgunu yormaktan öte bir anlamının olmayacağı düşünülmektedir.

²⁶ "Vekâlet Savaşı" kavramı Özdağ'a aittir. Bkz., Ümit Özdağ, *PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto yay., Ankara 2008, s. 41.

KAYNAKÇA

- AKBULUT Olgun (2006). *Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Gelişimi ve Ortaya Çıkardığı Hukuki Sorunlar*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AKKUŞ Selahattin (1995). *Modern Egemenliğin Doğuşu, Pratik ve Kavramsal Belirleme*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AKTOPRAK Elçin (2010). *Devletler ve Ulusları, Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*, Tan Yay., Ankara.
- ALAKOM Rohat (1991). *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787 – 1987)*, Denge Yay., İstanbul.
- ARSAVA Ayşe Füsün (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, AÜ Yay., Ankara.
- BAŞBUĞ Hayri (1984). *Göktürk-Uygur-Zaza-Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma*, TKAE Yay., Ankara.
- BAŞGİL Ali Fuad (1957). *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Mukayeseli Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, I.C, Fasikül I, Baha Matb., İstanbul.
- BAYRİ Hakan (2011). *Türkiye'de Kimlik Siyaseti, İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılmaklılık*, A Kitap Yay., Ankara.
- BERİŞ Hamit Emrah (2006). *Egemenliğin Dönüşümü: Tarihsel ve Siyasal Açısından Egemenlik Kavramının Yeni Anlamı*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- BEŞİKÇİ İsmail (1991). *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*, Yurt Yay., Ankara.
- (1992). *Doğu Anadolu'nun Düzeni II*, Yurt Yay., Ankara.
- BİLGİN Vedat (2005) "Etnisite, Milli Kimlik, Tarih ve Toplum", *Türkiye Günlüğü*, Sayı:80: 81-87.
- BİLMEZ Bülent (2010). "Dilinizi Söyleyin, Size Kim Olduğunuzu Söyleyeyim", *Birikim*, Sayı: 254: 39-48.
- BİRCH Anthony H (1989). *Nationalism and National Integration*, London.
- BULUT Faik (2002). *Kürt Dilinin Tarihçesi*, Berfin Yay., İstanbul.
- BURAN Ahmet (2006) "Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe", *EÜSBED*, Sayı: 20: 19-33.
- Constitutions of Some of the European Union States* (2011). Republic of Ministry of Justice, Ankara.
- COŞKUN Gülçin Balamir (2007). *Avrupa Anayasal Düzeni Çerçevesinde Egemenlik Kavramının İncelenmesi*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇAKIR Göze (2011). *Türkiye'de Birey, İdeoloji ve Parti İlişkisinde Sosyalist Gelenek: Türkiye İşçi Partisi Örneği*, SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

- ÇAY Abdulhaluk M. (1996). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yay., Ankara.
- ÇETİN Halis (2001). *Siyasal İktidar ve Meşruiyet, Meşruiyetin Tipolojisi, Fonksiyonları ve Araçları*, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÇOLAK Yılmaz (2010). *Türkiye’de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*, Kadim Yay., Ankara.
- DERİNCE Şerif (2010). “Eğitimde Çiftkillik ve Dillerarası Bağımlılık”, *Birikim*, Sayı: 254: 49-52.
- Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (1980), Berke Vardar vd., TDK Yay., Ankara.
- EDWARD V.- Safder Alladina (1991). “Many People, Many Tongues”, *Multilingualism in the British Isles*, Ed.: Safder Alladina, Longman, London.
- EKİCİ Deniz (2007). *Kurmanji Kurdish Reader*, Dunwoody Press, Hyattsville.
- EKİNCİ Tarık Ziya (2006). “Kürt Bölgesinde Toplumsal Yapı ve Kürt Aydınları”, *Birikim*, Sayı:209: 79-83.
- EMEKLİ Suna Boylu Ergün (2008.) *Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliği Bağlamında Demokrasi ve İnsan Haklarının Önemi*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ERDEM Fazıl Hüsnü (2006). “Zorunlu Birliktelikten Gönüllü Vatandaşlığa Uzanan Yolda Kürt Sorunu”, *Birikim*, Sayı: 209: 68-77
- ERDOĞAN Mehmet Murat (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ESEN Selin (2001). *Ulus-Devlet Modelleri ve İspanya Örneği*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- FREYER Hans (1963). *Sosyolojiye Giriş*, Çev.: Nermin Abadan, AÜSBE Yay., Ankara.
- GALLAGHER Tony (2007). “Desegregation and Resegregation: The Legacy of Versus Board of Education, 1954”, Ed.: Zvi Bekerman – Clarie McGlynn, *Adressin Ethnic Conflict Through Peace Education, International Perspectives*, Palgrave Macmillian New York.
- GEMALMAZ Mehmet Semih (2003a). *İnsan Hakları Belgeleri I*, Boğaziçi Üniv. Yay., İstanbul.
- (2003b). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay., İstanbul.
- (2011). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri, II.Cilt, Uluslararası Sistemler*, Legal Yay., İstanbul.
- GÖKALP Ziya (2007). *Kürt Aşiretleri Üzerine Sosyolojik Tetkikler*, Kitaplar I, Haz.: Ş.Beysanoğlu v.d., Yay. Haz.: M.Sabri Koz, Yapı Kredi Yay.
- (1982). *Makaleler VII*, Haz.:M.A.Çay, KBY, Ankara.

- GÜLALP Haldun (2003). *Türkiye’de Siyasal İslam’ın Temelleri*, Metis Yay., İstanbul.
- GÜLENSOY Tuncer (1986). *Doğu Anadolu Osmanlıcası*, TKAE Yay., Ankara.
- GÜRGEY Fatma İrem Çağlar (2009). *Farklılıklar ve Tanınma Talepleri Karşısında Liberal Kavram ve İlkelerin Değerlendirilmesi*, AÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÜVEN Veli Fatih (1999) *Türkiye’de Siyasal Kürtçülük Hareketleri (1923 – 1995)*, HÜAİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Halkın Emek Partisi Program 1992* (1992) HEP Bülteni Yay., Ankara.
- HASANPUR Emir (1997). *Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları*, Çev.: Cemil Gündoğan, Avesta Yay., İstanbul.
- (1992). *Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985*, Malen Research Univ. Pres, USA.
- HAZIR Mesut (2010). *Amerikan Çokkültürlülüğü ve Meluncan Kimliği*, SÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- HOMERS Josiane F.- Michel H.A. Blanc (2000). *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge Univ. Pres, UK.
- JACOB James E.- David C. Gordon (1985). “Language Policy in France”, *Language Policy and National Unity*, Ed.: William R. Beer, James E. Jacob Rowinan Allanheld Publishers, USA.
- KABOĞLU İbrahim Ö. (1989). *Kolektif Özgürlükler*, DÜHF Yay., Diyarbakır.
- KAPANİ Münci (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Yetkin Yay., İstanbul.
- KARA Bülent (2003). *Tabiiyetten Vatandaşlığa Geçiş Sürecinde Türkiye’de Azınlıklar (1923-1950)*. EÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KAŞGARLI Meliha Aktok- Yaşar KALAFAT . (1991) *Türk – Kürtlerde Uygarlık ve Ağızlar Hakkında Düşünceler*, EÜ Yay., Kayseri.
- KECSKES Istesan-Tünde PAPP (2000). *Foreign Language and Mather Tongue*, Lavrence Erlbaum Associties Publishers, London.
- KEYMAN E. Fuat (2009). “Vatandaşlık ve Kimliği Eklemlenmek: Türkiye’de Kürt Sorunu”, *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye’de Vatandaşlık*, Der.: E.Fuat Keyman – Ahmet İçduygu, İBÜY, İstanbul.
- KEYMAN E.Fuat (2006). “Türkiye’de Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm Olasılığı”, *Birikim*, Sayı: 209: 86-98.
- KILINÇ Doğan (2008) *İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Azınlık Hakları*, GÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KIRAN Abdullah (2010). “Çok Dilli Ülkelerde Anadil Eğitimi ve Deneyimleri”, *Birikim*, Sayı: 254: 53-59.
- KOYUNCU Çiğdem Aydın (2008). *İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisi Açısından Azınlık Sorunları: Yunanistan Örneği*, UÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

- KÖMÜRCÜ Derya (2008). *1980 Sonrası Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Fırsatlar, Stratejiler ve Kriz (SODEP ve SHP Deneyimleri)*, MÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KUBALI H. Nail (1960). *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Tan Matb., İstanbul.
- KURUBAŞ Erol (2006). *Asimilasyondan Tanınmaya, Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yay., Ankara.
- (2008). “Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye’deki Kürt Sorunu Örneği”, *Liberal Düşünce*, Sayı:50: 19-53.
- KYMLİCKA Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- MACEDO Donald, Bessie Dendrin, Panayota Govnari (2003). *The Hegemony of English*, Paradigma Publishers, USA.
- MALMİSANIJ M. (1990). “İsveç’te Kürtçe Yayınlar: 1980 – 1989”, *Defter*, Sayı:13: 97-112.
- MİRŞAN Kazım (1983). *Prototürkçe’den Bugünkü Kürtçe’ye*, TKAE Yay., Ankara.
- NAL Sabahattin (2010). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda Azınlık Hakları*, Nobel Yay., Ankara.
- NALBANT Atilla (1997). *Üniter Devlet, Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- NİKİTİNE Basıl (2010). *Kürtler*, Çev.: E.Karahan, H.Akkuş, N.Uğurlu, Örgün Yay., İstanbul.
- OKANDAN Recai G. (1952). *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, Fakülteler Matb., İstanbul.
- ORTAYLI İlber (2010) *Avrupa ve Biz*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- ÖNSAL Naci, Yusuf EKİNCİ (2010). *Türkiye Cumhuriyeti’nin 60 Hükümeti ve Programları*, Türkiye Kamu – Sen Yay., Ankara.
- ÖZDAĞ Ümit (2008). *PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto yay., Ankara.
- ÖZGEN H.Neşe (2007). “Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 108: 239-261.
- ÖZUĞURLU M. Bostancı (2005). *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD’nin Yeri*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul. İter R.Ebru (2003) *The ‘Ethnic Conflict’ Faktor in Democratic Consolidation*, BÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- PREECE Jennifer Jackson (2001). *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus – Devlet Sistemi*, Çev.:Ayşegül Demir, Donkişot Yay., İstanbul.
- SABUNCU Yavuz (2007). *Anayasaya Giriş*, İmaj Yay., Ankara.

- SAMBUR Bilal (2008). "Liberal Açıdan Kürt Sorunu", *Liberal Düşünce*, Sayı:50: 91-108.
- SOANE E. Bannister (2003). *Notes on Kurdish Dialects*, Asian Educational Services, New Delhi.
- STENDER Wolfram (2001). "Etnik Uyanışlar", Çev.: Yeşim Tükel, *Varlık*, Sayı: 1120.
- ŞENOĞLU Fuat (2005). *Türk Mevzuatında İnsan Hakları ile İlgili Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Normu*, İÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- ŞİMŞEK Halil (2006). *Lozan'ın Getirdiği Statü ve Türkiye'de Azınlıkların Durumu (1923 - 1974)*, HÜAİTE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- T.C. Anayasası* (2006). Seçkin Yay., Ankara.
- TACAR Pulat (1996). *Kültürel Haklar, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gündoğan Yay., Ankara.
- TAŞÇI Yasemin (2002). "Kürtçe Eğitim Üzerine Notlar", *Türk Kültürü*, Sayı: 470: 341-345.
- TERZİOĞLU Süleyman Sırrı (2007). *Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı*, Alp Yay., Ankara.
- The Bilingual Family: A Handbook for Parents* (1991), Ed.: Harding and Philip Riley, Cambridge Univ Press, New York.
- The Linguistics Encyclopedia* (2002) Ed.: Kirsten Malmkjaer, Routledge, London and New Macedo York Donald, Bessie Dendrin, Panayota.
- TOLLEFSON James W. (1991). *Planning Language, Planning Inequality, Language Policy in the Community*, Longman, London.
- TOPÇUOĞLU Hamide (1953). *Yirminci Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı*, İstklal Matb., Ankara.
- TURPİN Colin (1994). *British Government and the Constitution, Text, Cases and Materials*, Butterworths, London.
- Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları* (2004), Çev.: Zeri İnanç,, Ütopya Yay.
- USLU Cennet (2007). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri: Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, HÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- UYGUN Oktay (2007). *Federal Devlet, Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama*, On İki Levha Yay., İstanbul.
- ÜRER Levent (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, Derin Yay., İstanbul.
- Wolf Stefan (2006). *Ethnic Conflict: A Global Perspective*, Oxford Univ. Press, New York.
- YAPICI Müfit (2005). *Ethnic Identities and Minority Protection in International Area and European System With Regards to European Union*, MÜATE Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.